

Inicijativa za Inkluziju «VelikiMali» Pančevo

Žarka Zrenjanina 10, 26000 Pančevo

Tel/fax: 013 344 141

mob.tel: 062/755 127

E-mail: office@velikimali.org

Website: www.velikimali.org

Inicijativa za inkluziju VelikiMali

Izveštaj o diskriminaciji dece sa smetnjama u razvoju u Srbiji u 2009. godini

Prilog za Godišnji izveštaj o diskriminaciji [Koalicije protiv diskriminacije](#)

Najvažniji događaji koji obeležavaju 2009. godinu, kada govorimo o zaštiti prava dece sa smetnjama u razvoju, su svakako usvajanje novog Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, ratifikacija Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom i usvajanje Zakona o zabrani diskriminacije.

Obrazovanje

Zakon o zabrani diskriminacije¹, Član 19: *Svako ima pravo na predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i stručno osposobljavanje pod jednakim uslovima, u skladu sa zakonom. Zabranjeno je licu ili grupi lica na osnovu njihovog ličnog svojstva, neopravdano otežati ili onemogućiti upis u vaspitno-obrazovnu ustanovu, ili isključiti ih iz ovih ustanova, otežati ili uskratiti mogućnost praćenja nastave i učešća u drugim vaspitnim, odnosno obrazovnim aktivnostima, neopravdano razvrstavati učenike po ličnom svojstvu, zlostavljati ih i na drugi način neopravdano praviti razliku i nejednako postupati prema njima.*

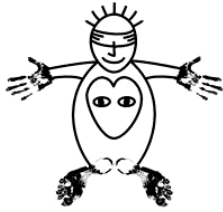
Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja je usvojen 31. avgusta 2009. godine i donosi niz novina u sistem obrazovanja u Srbiji. Da je izmena zakona bila neophodna pokazuju nam brojni podaci dobijeni istraživanjima, a ovde ćemo navesti samo neke kojima se i Ministarstvo prosvete služilo u obrazloženju potrebe za donošenjem novog zakona. Ustav Republike Srbije propisuje da „Svako ima pravo na obrazovanje. Osnovno obrazovanje je obavezno i besplatno, a srednje obrazovanje je besplatno“.²

Međutim, podaci iz nekoliko istraživanja, kao i podaci sa popisa stanovništva iz 2002. godine su pokazali:

- od ukupnog broja siromašnih u Srbiji 72% su osobe koje nemaju završenu osnovnu školu ili imaju samo završenu osnovnu školu
- 21,9% stanovništva starijeg od 15 godina nije završilo osnovnu školu, a 23,9% stanovništva starijeg od 15 godina ima završeno samo osnovno obrazovanje – što čini ukupno 45,8% stanovništva u Srbiji
- Prema kriterijumima EU, 40-50% učenika i učenica u Srbiji bi bilo ocenjeno kao funkcionalno nepismeno
- Samo 21 – 37% romske dece završi osnovnu školu, procenjuje se da 68% njih napusti osnovnu školu između prvog i osmog razreda, a istraživanja ukazuju i da je visok

¹ Zakon o zabrani diskriminacije, Član 19. Obrazovanje ("Sl. glasnik RS", br. 22/2009)

² Ustav Republike Srbije, član 71. stavovi 1 i 2. (Sl.glasnik RS br. 83/06)

Inicijativa za Inkluziju «VelikiMali» Pančevo

Žarka Zrenjanina 10, 26000 Pančevo

Tel/fax: 013 344 141

mob.tel: 062/755 127

E-mail: office@velikimali.org

Website: www.velikimali.org

- procenat romske dece u segregisanim odeljenjima ili specijalnim ustanovama koja ne pružaju adekvatno obrazovanje za kasnije adekvatno zapošljavanje
- Samo 40% dece uzrasta od 3 do 5 godina je obuhvaćeno predškolskim obrazovanjem. Najmanji je obuhvat dece sa smetnjama u razvoju, romske dece i dece iz siromašnih i seoskih područja.
 - Oko 76,42% dece uzrasta od 15 do 18 godina je obuhvaćeno srednjom školom
 - 44,2% žena na selu nema potpunu osnovnu školu

Podaci koje smo predstavili ovde su vrlo loši, a ako na njih dodamo još i činjenicu da za decu sa smetnjama u razvoju nemamo adekvatne podatke, da se samo procenjuje koliko uopšte ima dece sa smetnjama u razvoju u Srbiji, a da su procene da je oko 85%³ njih van bilo kakvog obrazovnog sistema – dolazimo do zaista poražavajuće slike ostvarivanja prava na obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju.

Novi zakon garantuje jednako pravo na obrazovanje i dostupnost obrazovanja i vaspitanja bez diskriminacije i izdvajanja dece, učenika/ca i odraslih iz marginalizovanih i osetljivih društvenih grupa, kao i dece sa smetnjama u razvoju. Pripremni predškolski program se produžava sa šest na devet meseci, uvodi se pravo deteta na dodatnu obrazovnu podršku na svim nivoima obrazovanja (što je vrlo značajno za ostvarivanje prava na obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju, kao i druge dece kojima je dodatna podrška neophodna), uvedeno je besplatno srednjoškolsko obrazovanje vanrednih učenika/ca, a takođe je propisano i pravo na sticanje jezičkih preduslova za sticanje obrazovanja.

Značajne promene su se desile kod postupka upisa deteta u školu, tako da je ukinuta upisna politika koja diskriminiše pojedine kategorije dece i ne omogućava afirmativnu akciju gde je neophodno. Po novim zakonskim rešenjima⁴ - škola je dužna da upiše svako dete sa područja škole, ispitivanje dece sa motoričkim i čulnim smetnjama vrši se uz primenu oblika ispitivanja na koji dete može optimalno da odgovori, prilikom ispitivanja deteta upisanog u školu može da se utvrdi potreba za donošenjem individualnog obrazovnog plana ili dodatna podrška za obrazovanje. Dodatnu podršku za obrazovanje, ukoliko zahteva finansijska sredstva, utvrđuje interesorna komisija Ministarstva prosvete, zdravlja i rada i socijalne politike. U momentu pisanja ovog izveštaja interesorna komisija još uvek nije bila oformljena, ali se radi na pisanju i donošenju pravilnika i propratnih akata predviđenih ovim zakonom. Ono što je posebno važno je da od 21. decembra 2009. godine roditelji više nisu obavezni da upišu dete u školu koju odredi Komisija za razvrstavanje dece sa smetnjama u razvoju, kao i da se traži saglasnost roditelja za upise dece u škole za obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju. Takođe, novina je i uvođenje pedagoškog asistenta/kinje – osobe koja pruža pomoć i dodatnu podršku deci i učenicima/cama u skladu sa njihovim potrebama, kao i nastavnom i vaspitačkom osoblju u cilju unapređivanja rada sa decom kojima je potrebna dodatna obrazovna podrška, kao i personalnog asistenta/kinje – osobe koja prati i pomaže detetu sa smetnjama u razvoju. Iako je još prerano da pišemo o efektima novog Zakona, smatramo da su ovakva rešenja neophodan preduslov za povećanje dostupnosti obrazovanja svima i da će se njima omogućiti veća uključenost dece sa smetnjama u razvoju u obrazovni sistem i otkloniti dosadašnje barijere.

³ Prema UNICEF istraživanju iz 2001. godine, a neki kasniji podaci Centra za prava deteta govore o 60-65% dece sa smetnjama u razvoju van obrazovnog sistema

⁴ Član 98. Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (Sl.glasnik RS, br. 72/2009)

Inicijativa za Inkluziju «VelikiMali» Pančevo

Žarka Zrenjanina 10, 26000 Pančevo

Tel/fax: 013 344 141

mob.tel: 062/755 127

E-mail: office@velikimali.org

Website: www.velikimali.org

Pre nego što na primerima iz prakse Inicijative za inkluziju VelikiMali pokažemo sa kakvim se sve teškoćama susreću deca sa smetnjama u razvoju i njihove porodice prilikom ostvarivanja prava na obrazovanje, smatramo da je važno da još jednom naglasimo šta je to **inkluzivno obrazovanje**. U prošlogodišnjem izveštaju o diskriminaciji dece sa smetnjama u razvoju smo već napomenuli da se u poslednje vreme termin „inkluzija“ u Srbiji koristi mnogo, u najrazličitijim kontekstima.

Reč *inkluzija* znači „uključivanje“ i koristi se, u širem smislu, da označi procese demokratizacije društva i prepoznavanje grupa koje su marginalizovane i kojima je potrebna društvena podrška da bi se „uključile“ u život zajednice. U užem smislu, ovaj termin se odnosi na promene u obrazovanju, a u upotrebu je ušao sa pojavom koncepta „kvalitetnog obrazovanja za sve“⁵. Inkluzivno obrazovanje se odnosi na mogućnost škole da obezbedi kvalitetno obrazovanje svojoj deci, bez obzira na njihove različitosti. Inkluzivni pokret je nastao u svetu još sredinom prošlog veka, posle donošenja Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima 1948. godine koja predstavlja prvi međunarodni dokument u kojem je garantovano pravo na obrazovanje. Inkluzivni pokret se širio u svetu, a pravu ekspanziju je dostigao donošenjem Konvencije o pravima deteta 1989. godine, kao i usvajanjem niza međunarodnih dokumenata koji se odnose na inkluzivno obrazovanje.⁶

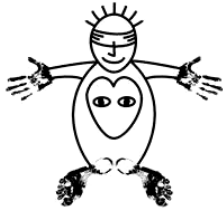
Inkluzija se definiše kao proces prepoznavanja i odgovaranja na različite potrebe učenika/ca kroz povećavanje učešća u učenju, kulturnom životu i životu zajednice, kao i kroz smanjivanje isključivanja u/iz obrazovanja. Ovaj proces obuhvata promene i usaglašavanje sadržaja, pristupa, struktura i strategija u obrazovanju, podrazumevajući da sva deca školskog uzrasta treba da idu u redovnu školu, kao i da je odgovornost regularnog obrazovnog sistema da obrazuje svu decu.⁷ Škola treba da bude otvorena za sve učenike/ce, uz poseban fokus na decu sa smetnjama u razvoju i decu iz marginalizovanih grupa, sva deca treba da budu deo školske zajednice bez obzira na njihove snage i/ili slabosti u pojedinim oblastima, prava svakog deteta moraju da budu uvažena i poštovana, a na državama je da obezbede jednake uslove za svu decu da se obrazuju.

Model inkluzivnog obrazovanja donosi višestruku dobrobit svakoj zajednici, omogućuje prisustvo, učešće i postignuća svakog člana/ce, njime se uklanjaju barijere i smanjuje diskriminacija.

⁵ http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=47044&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

⁶ Svetska deklaracija o obrazovanju za sve (Jomtien Declaration) iz 1990. godine, Standardna pravila UN o ujednačavanju mogućnosti za osobe sa invaliditetom, Pravilo br.6 iz 1993. godine, Deklaracija iz Salamanke sa Akcionim planom za posebne potrebe u obrazovanju iz 1994. godine, Svetski obrazovni forum sa Akcionim planom, Dakar iz 2000. godine i mnogi drugi dokumenti. Više o tome u publikaciji - Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All, http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=49457&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

⁷ Ibid.

Inicijativa za Inkluziju «VelikiMali» Pančevo

Žarka Zrenjanina 10, 26000 Pančevo

Tel/fax: 013 344 141

mob.tel: 062/755 127

E-mail: office@velikimali.org

Website: www.velikimali.org

Primeri iz prakse:

Devojčica S.T.

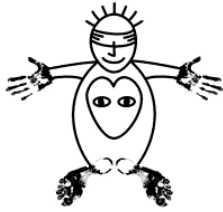
Devojčica S.T. je iz malog mesta u Srbiji, ima devet godina, dva puta joj je odlagan upis u prvi razred osnovne škole. Ove godine je po rešenju Komisije za razvrstavanje dece sa smetnjama u razvoju upućena u specijalnu školu. Roditelji su se na to rešenje žalili, ali je drugostepena komisija potvrdila odluku prvostepene. Ovo rešenje je doneto krajem oktobra iako školska godina počinje u septembru, tako da je S.T. bila van bilo kakvog obrazovanja dok je čekala rešenje po žalbi. Organizaciji VelikiMali su se obratili kada su već podneli žalbu jer su tek tada saznali za postojanje besplatne pravne pomoći za decu sa smetnjama u razvoju i njihove porodice. U međuvremenu, devojčica je upisana u specijalnu školu, jer su roditelji bili u obavezi da postupe u skladu sa rešenjem komisije. Roditelji se ne mire se sa trenutnim stanjem, svesni da je povređeno pravo na kvalitetno obrazovanje njihove ćerke, kao i da nije postupljeno u skladu sa principom najboljeg interesa deteta. Roditelji su se pisanim putem obratili Ministarstvu prosvete i podneli pritužbu Zaštitniku građana. U momentu pisanja ovog izveštaja situacija još uvek nije rešena, iz Ministarstva nije stigao odgovor.

Dečak J.A.

Roditelji J.A. iz prigradske beogradske opštine su nam se obratili kada su dobili rešenje Komisije za razvrstavanje dece sa smetnjama u razvoju kojim je njihov sin upućen u razvojnu vrtićku grupu. Bili su iznenađeni, jer su dete odveli na komisiju zbog ostvarivanja prava na tuđu negu i pomoć. Roditelji su informisani o pravima koje njihov sin ima i pojašnjeno im je da dodatak za tuđu negu i pomoć ne bi smeo da bude u bilo kakvoj vezi sa ostvarivanjem prava na obrazovanje njihovog deteta. Roditelji su podneli žalbu na prvostepeno rešenje. Ono što predstavlja kuriozitet ove priče, i to u negativnom smislu, je da je roditelje nedugo pošto su podneli žalbu pozvao neko telefonom iz Gradskog sekretarijata za obrazovanje i ubedio ih da odustanu od žalbe uz obrazloženje da dete mogu u martu ponovo da vode na kategorizaciju, da to još uvek ništa ne znači za dalje obrazovanje njihovog sina i da trenutno nema potrebe za žalbom. Nažalost, roditelji su pristali da odustanu od žalbe, dete je upisano u razvojnu vrtićku grupu, ali su nam se ubrzo posle upisa javili zbog problema sa kojima su se suočili u vrtiću.

Dečak M.R.

Majka dečaka M.R. iz gradića u blizini Beograda nam se obratila posle rekategorizacije na koju je vodila sina jer je htela da ostvari pravo na dodatak za tuđu negu i pomoć. Inače, M.R. je učenik isturenog odeljenja lokalne škole koja ima ukupno 14 učenika/ca i u kojoj je on jedini učenik sa smetnjama u razvoju. Ono što je majku nateralo da potraži pomoć je činjenica da su prema njoj bili vrlo grubo na komisiji, da joj je jedna članica komisije rekla da će joj isključiti sina iz škole jer „ga u školi više ne žele, nije više poželjan u toj sredini“, kao i da su oni (Komisija) dve godine ranije bili jako dobri prema njoj kada su uputili dete u redovnu školu, ali da to više nije slučaj.

Inicijativa za Inkluziju «VelikiMali» Pančevo

Žarka Zrenjanina 10, 26000 Pančevo

Tel/fax: 013 344 141

mob.tel: 062/755 127

E-mail: office@velikimali.org

Website: www.velikimali.org

Majka je bila prilično zbunjena, tvrdi da nikada nije imala bila kakav problem u školi, kao i da dečak ima odličan uspeh u dosadašnjem školovanju (trenutno pohađa IV razred). U rešenju Komisije navodi se da se dečak upućuje na adekvatnu ustanovu socijalne zaštite što može da znači da Komisija predlaže potpuno isključivanje iz obrazovnog procesa. Roditelji su podneli žalbu na prvostepeno rešenje i priložili fotokopije dačke knjižice iz kojih se vidi uspeh M.R. I u ovom slučaju je majku neka osoba iz opštinskog Odeljenja za društvene delatnosti pozvala telefonom da pita zašto se žali, ko joj je pisao žalbu, govorila da sve komisije rade na isti način i da neće poništiti prethodno rešenje. Međutim, majka nije htela da odustane od žalbe. U vreme pisanja ovog izveštaja još uvek nije stiglo drugostepeno rešenje, a dečak pohađa redovnu nastavu.

Dečak V.D.

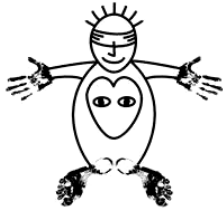
V.D. iz Beograda ima izražene zdravstvene i razvojne teškoće. Majka nam se obratila jer ni jedan razvojni vrtić u Beogradu neće da primi dečaka. Obrazloženja koja dobija su različita – popunjena vrtićka grupa ili nemogućnost da se pored ostale dece brinu i o V.D. zbog zdravstvenih teškoća koje ima. Pokušali su sa uključivanjem dečaka u vrtić u Novom Sadu, ali su brzo odustali jer je to podrazumevalo odvojen život od porodice. Na nekoliko mesta u Beogradu nisu hteli ni da im daju formulare za zvaničnu prijavu za vrtić. Jedini vrtić koji je hteo da upiše dete nalazi se u susednom gradu, ali je porodica odustala od toga zbog uzrasta deteta i putovanja. V.D. još uvek nije uključen u vrtić, ali će roditelji i ove godine pokušati da ga upišu. Majku je informisana o pravima po pitanju upisa u vrtić i kasnijeg obrazovanja njihovog deteta.

Dečak I.

Dečak I. je uključen u vrtić u Vršcu, ali porodica je suočena sa problemima. Zbog teškoća koje dečak ima u komunikaciji, vaspitačice i stručna saradnica zahtevaju da majka bude sve vreme u vrtiću sa dečakom. Majka smatra da I. ima zbog njenog stalnog prisustva probleme u prilagođavanju, ne želi da se odvoja od nje i stalno traži da ona bude u njegovoj neposrednoj blizini. Takođe, vaspitačice joj se uopšte ne obraćaju i ne pokušavaju da ni bilo koji način da dečaka uključe u aktivnosti sa drugom decom. Zbog takve situacije, porodica smatra da je njegov boravak u vrtiću bez ikakvog smisla i periodično ga uopšte ni ne vode u vrtić. Trenutno je u izradi svrsishodniji plan podrške detetu pri boravku u vrtiću.

Dečak O.

Dečak je dve godine pohađao Dnevni boravak specijalne škole u Novom Sadu jer u mestu stanovanja predškolska ustanova nije htela da ga uključi zbog teškoća u komunikaciji koje dečak ima. Ove školske godine je uključen u redovan vrtić u svom mestu stanovanja na dva sata dnevno. Iako su roditelji smatrali da on treba da pohađa vrtićku grupu puno vreme (četiri sata), stručna saradnica u vrtiću se protivila i procenila da „još uvek nije vreme za to“. Roditelji su izrazili veliku zabrinutost u vezi uključivanja sina u redovno osnovno obrazovanje jer im svi

Inicijativa za Inkluziju «VelikiMali» Pančevo

Žarka Zrenjanina 10, 26000 Pančevo

Tel/fax: 013 344 141

mob.tel: 062/755 127

E-mail: office@velikimali.org

Website: www.velikimali.org

stručnjaci/kinje iz njihovog grada savetuju specijano obrazovanje, a brine ih i činjenica da njihov sin ove godine puni osam godina. Nakon usmenog zahteva roditelja, dečak je do kraja godine bio uključen puno vreme u vrtićku grupu. Na kraju su prihvatili mišljenje stručnjaka/kinja i upisali O. u specijalnu školu. Majka nam je rekla da nemaju više snage da se bore za ostvarivanje dečakovih prava na obrazovanje u redovnom obrazovnom sistemu.

Dečak Ž.C.

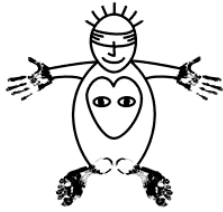
Ž.C. iz malog vojvođanskog mesta je 2007. godine razvrstan u kategoriju lake mentalne ometenosti i posle neuspele žalbe na rešenje komisije upućen u specijalnu školu u susednom mestu. Majka je uspevala da ga vodi svaki dan i da ga čeka da završi časove, ali joj je sada usled izmenjenih porodičnih prilika, to neizvodljivo jer mora sa sobom da povede još dvoje dece koje nema ko da čuva. Majka je u lokalnoj redovnoj školi pokrenula proces prebacivanja dečaka iz specijalne u redovnu školu, jer bi tako pohađao nastavu u mestu gde i živi. Takođe, majka se još obratila i Školskoj upravi Novog Sada i Pokrajinskom ombudsmanu. Nakon intervencije Školske uprave i dopisa Pokrajinskog ombudsmana Ž.C. je primljen u redovnu školu.

Zdravstvo

Dve porodice koje su korisnici IZI VelikiMali su suočene sa identičnim problemom, pa smatramo da je važno da iznesemo njihove slučajeve, bez obzira na činjenicu da ne možemo da im pomognemo dokle god je postojeća zakonska regulativa na snazi. Naime, Ž.R. (23) i M.Š. (10) imaju epilepsiju i lekarski konzilijum VMA im je obojici svojevremeno prepisao istu terapiju. Kako se ovi lekovi ne proizvode u Srbiji, oni su nabavljani u inostranstvu, roditelji su ih plaćali, ali su im troškovi bili refundirani. Od kraja 2008. godine ovi lekovi se više ne nalaze na Listi lekova tako da Republički Fond za zdravstveno osiguranje više ne refundira troškove. Roditeljima su preporučeni neki lekovi koji su zamena, ali ni Ž.R. ni M.Š. ti lekovi – po mišljenju roditelja - ne pomažu dovoljno, odnosno i jedna i druga porodica smatraju da su lekovi koje su ranije koristili davali mnogo više efekta. Roditelji su sada u poziciji da nabavljaju lekove i dalje iz inostranstva, ali im to prouzrokuje velike finansijske probleme koje nisu u mogućnosti da reše. Poseban problem ima majka Ž.R. koja je samohrana i nedavno penzionisana jer je obolela od raka, tako da joj je potreban novac i za sopstveno lečenje. Obe porodice su informisane o mogućnosti podnošenja žalbe, pa kasnije i tužbe sudu, ali i o važećoj zakonskoj regulativi i nemogućnosti promene odluke Fonda jer su njihova rešenja, koliko god nepravedna prema porodicama, doneta u skladu sa važećim zakonima.

Institucionalni smeštaj dece i odraslih sa invaliditetom

Deca sa smetnjama u razvoju i njihove porodice se suočavaju sa diskriminacijom već na samom rođenju deteta, odnosno u porodilištu. Ako kod deteta konstatuju neki vidljivi invaliditet, zdravstveni radnici/ce dete proglašavaju za neželjeno, „savetuju“ majku da se ne vezuje za dete, ne obezbeđuju adekvatne i potpune informacije niti podršku majci, i odmah „savetuju“ roditelje da dete stave u dom, tj. ustanovu socijalne zaštite. Na taj način, potpuno umanjuju vrednost

Inicijativa za Inkluziju «VelikiMali» Pančevo

Žarka Zrenjanina 10, 26000 Pančevo

Tel/fax: 013 344 141

mob.tel: 062/755 127

E-mail: office@velikimali.org

Website: www.velikimali.org

jednog života i na posredan način oduzimaju roditeljima pravo na samostalnu odluku. Dom za decu ometenu u razvoju «Kolevka» u Subotici navodi da je 71% dece koja tamo borave došlo direktno iz zdravstvene ustanove. U «Zvečanskoj» ne postoji direktan podatak već se navodi ukupan broj dece u domovima koji su organizaciono u sklopu «Zvečanske» (jedna od organizacionih jedinica je «Smeštaj dece sa smetnjama u razvoju»). Posmatrano u odnosu na ukupan broj, za 36% dece se navodi da su u ustanovu došli iz zdravstvene ustanove. Ako se, međutim, taj broj pogleda u odnosu na decu predškolskog uzrasta (jer su deca tog uzrasta pretežno smeštena u stacionar, a u manjoj meri i u drugim objektima), onda je taj procenat oko 80%⁸.

Primer iz prakse

Porodica koja je tokom 2009. godine svoju petomesečnu bebu sa Daun sindromom smestila u dom za dugotrajan smeštaj nakon rešenja i preporuke stručnjaka u porodilištu, ali i jakog pritiska koji je majka nakon takve preporuke trpela od lekara, okoline i supruga. Porodica ima još dvoje starije dece. Specijalista je u svom nalazu napisao:

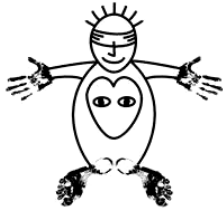
- Dečak može da ima štetan uticaj na dalji razvoj sestara;
- Dečak nikada neće moći da prepozna članove svoje porodice;
- Preporučujem da dečak bude odvojen od svoje porodice, jer će imati negativan uticaj na čitavu porodicu i njegovo prisustvo će prouzrokovati traume i dugoročnu štetu.

Preovlađujući stav zaposlenih u porodilištima u Srbiji je da je za decu sa smetnjama u razvoju „*institucionalizacija najbolja mera zaštite*“ u čiji prilog govori i sledeći navod: „Opšti i dominantni utisak nakon obavljenih svih razgovora sa profesionalcima je da se radi o problemu na koji se do sada niko nije fokusirao. Nijedna od osoba sa kojom se razgovaralo u institucijama nije negirala da postoji problem smeštaja novorođene dece sa smetnjama direktno iz porodilišta i specijalizovanih medicinskih ustanova u institucije socijalne zaštite, ali **je najveći broj njih govorio o tome da rađanje dece sa potencijalnim smetnjama u razvoju nije masovna pojava**. Ta teza o „malom broju“ uzima se kao najčešće objašnjenje zašto nešto nije urađeno i zašto su neke mere koje se preduzimaju više arbitrarne nego stručno dokumentovane⁹.“ Ovakva konstatacija navodi na zaključak da životi dece sa smetnjama u razvoju nisu jednako vrednovani, da se njihovi potencijali ne sagledavaju, njihove potrebe ne uvažavaju, a ljudska prava im se potpuno negiraju.

Kršenje prava dece sa smetnjama u razvoju, koja su na institucionalnom smeštaju u Srbiji se veoma često negira ili umanjuje. Međutim, Komitet protiv torture je na 41. zasedanju doneo zaključne preporuke povodom izveštaja Republike Srbije i alternativnih izveštaja, u kojim se između ostalog navodi: Komitet beleži saznanje Države da se u nekim ustanovama pruža loš i neadekvatan tretman i izražava zabrinutost zbog izveštaja o tretmanu dece i odraslih osoba sa mentalnim ili fizičkim teškoćama, naročito kada je reč o prisilnom zatvaranju i dugotrajnom

⁸ Podaci preuzeti iz Uloga zdravstvnog sistema u pružanju podrške detetu u riziku od institucionalizacije i njegovoj porodici, Centar za prava deteta, 2009. godina; u okviru projekta „Deci je mesto u porodici“, Transformacija rezidencijalnih ustanova za decu i razvijanje održivih alternativa, UNICEF i Ministarstvo rada i socijalne politike

⁹ Podaci preuzeti iz Uloga zdravstvnog sistema u pružanju podrške detetu u riziku od institucionalizacije i njegovoj porodici, Centar za prava deteta, 2009. godina; u okviru projekta „Deci je mesto u porodici“, Transformacija rezidencijalnih ustanova za decu i razvijanje održivih alternativa, UNICEF i Ministarstvo rada i socijalne politike

Inicijativa za Inkluziju «VelikiMali» Pančevo

Žarka Zrenjanina 10, 26000 Pančevo

Tel/fax: 013 344 141

mob.tel: 062/755 127

E-mail: office@velikimali.org

Website: www.velikimali.org

sputavanju koje se koristi u institucijama koje se može okarakterisati kao okrutan, nečovečan i ponižavajući tretman ili kazna u ustanovama socijalne zaštite za osobe sa smetnjama u mentalnom razvoju i psihijatrijskim bolnicama. Komitet izražava zabrinutost zbog toga što nije pokrenuta ni jedna istraga povodom tretmana osoba s invaliditetom u ustanovama koji se može okarakterisati kao tortura ili postupanje koje je nečovečno i ponižavajuće. (član. 2, 12, 13 i 16). Zemlja potpisnica treba da:

a) Pokrene socijalnu reformu i alternativni sistem podrške u zajednici paralelno sa tekućim procesom deinstitutionalizacije osoba s invaliditetom, i da ojača profesionalnu obuku u okviru ustanova socijalne zaštite za osobe sa smetnjama u mentalnom razvoju i u okviru psihijatrijskih bolnica; i

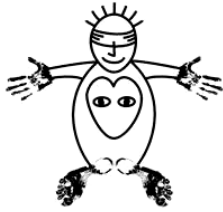
b) Istraži navode o torturi i drugim postupcima koji su okrutni, nečovečni ili ponižavajući nad osobama sa invaliditetom u institucijama¹⁰.

Helsinški odbor za ljudska prava objavio je u septembru 2009. godine dva važna izveštaja: Ljudi na margini (3) - Izveštaj o stanju u socijalnim ustanovama za smeštaj dece i omladine bez roditeljskog staranja i dece i omladine sa poremećajima u ponašanju i Ljudi na margini (4) - Izveštaj o stanju u socijalnim ustanovama za smeštaj dece i omladine ometene u mentalnom razvoju, odnosno za odrasle ometene u mentalnom razvoju i duševno obolela lica.

Važni nalazi i preporuke dati u izveštaju

Prelazak na vaninstitucionalni model zaštite zahteva ozbiljne pripreme i reorganizaciju kompletnog društva, i zato se ne može sprovesti bez visokog stepena jedinstva i saradnje svih institucija sistema. Pošto Srbiji nedostaje taj ključni element, reforma socijalne zaštite se odvija sporije nego što bi trebalo. Stručni tim Helsinškog odbora je obišao dve najveće ustanove za smeštaj dece i omladine stepena umerene, teže i teške mentalne ometenosti – u Sremčici i Veterniku, najveću ustanovu za smeštaj odraslih lica stepena teže i teške mentalne ometenosti i duševno obolelih lica – Zavod „Male pčelice“ u Kragujevcu, i Dom za smeštaj odraslih lica stepena umerene i teže mentalne ometenosti u Tutinu. Posete su realizovane u periodu maj-jun 2009. godine, a rezultati su, kao i u prethodnim izveštajima, dati u obliku studije svake pojedinačne ustanove i to kroz sledeće aspekte: uslovi smeštaja, osoblje, sadržaji i organizacija rada sa korisnicima, kontakti sa porodicom i zajednicom, i garancije prava i sloboda korisnika. Što se tiče uslova smeštaja, izuzev Doma u Tutinu ostale tri socijalne ustanove zauzimaju veliku površinu na kojoj se nalazi više objekata. Izgled objekata i organizacija smeštaja u znatnoj meri podsećaju na specijalne psihijatrijske bolnice: udaljeni su od gradskog jezgra, paviljonskog su tipa, sa dugačkim hodnicima i višekrevetnim sobama. U sve četiri ustanove su uložena određena sredstva u renoviranje prostora i opreme, ali nedovoljno da se uslovi smeštaja svih korisnika podignu na zadovoljavajući nivo. Upadljivo je da su za „bolja vremena“ svuda ostavljeni objekti u kojima su smešteni korisnici sa najtežim smetnjama u mentalnom funkcionisanju. Očigledno je da uslovi smeštaja ovih korisnika odražavaju odnos koji prema njima imaju, kako profesionalci, tako i društvo u celini. Od njih se ništa ne očekuje i za njih se ništa ne planira. Ukupni uslovi

¹⁰ Komitet protiv torture, 41. zasedanje, 03-21. novembra 2008. godine, Zaključen preporuke (16. Tortura i invaliditet)

Inicijativa za Inkluziju «VelikiMali» Pančevo

Žarka Zrenjanina 10, 26000 Pančevo

Tel/fax: 013 344 141

mob.tel: 062/755 127

E-mail: office@velikimali.org

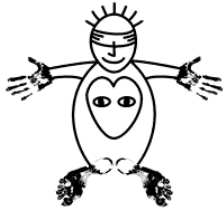
Website: www.velikimali.org

života osoba sa težim i teškim smetnjama, ozbiljno narušavaju ljudsko dostojanstvo. Imajući u vidu strukturu i enormno veliki broj korisnika, dodatni problem predstavlja i nedovoljna obučenosť osoblja. Naime, osnovni obrazovni profil zaposlenih je takav da najčešće ne pruža znanja i veštine potrebne za kvalitetan rad sa osobama kao što su šticeñici ovih ustanova, pa je svuda prisutna potreba stručnog usavršavanja zaposlenih koje bi doprinelo povećanju njihovih profesionalnih kompetencija. Planiranje aktivnosti za svakog konkretnog korisnika vrši se na osnovu procene stepena mentalne ometenosti, a ne na osnovu procene potreba koje korisnik ima i razmatranja vidova podrške potrebnih za ostvarenje tih potreba. Zbog toga, najveći broj njih ostaje uskraćen za osnovna ljudska zadovoljstva, za uspostavljanje životnih navika i sticanje bazičnog životnog iskustva. Najvećem broju osoba sa mentalnim poremećajima nisu dostupni ni obrazovanje, ni zapošljavanje. Ukoliko se ne osmisle programi za njihovo osposobljavanje (u ustanovama ili van njih), oni će ostati doživotni zatočenići institucionalnog načina zaštite, jer neće biti osamostaljeni ni u elementarnom smislu. Budući da ih društvo u najvećoj meri diskriminiše i stigmatizuje, osobe sa mentalnim smetnjama imaju najlošiju komunikaciju i najmanje kontakata sa spoljnim okruženjem. Treba pomenuti da korisnike veoma retko obilaze i porodice, kao i centri za socijalni rad. Međutim, kontakti koje bližnji održavaju sa svojim srodnicima koji su smešteni u ustanovama nisu pokazatelj samo njihovih pojedinačnih odnosa. Odnos države prema osobama sa mentalnim teškoćama prenosi se i na privatne relacije. Država je oformila glomazne ustanove udaljene od većih urbanih centara i, uopšte, od mesta stanovanja korisnika, praktično ih izolujući, zbog čega je srodnicima veoma teško i materijalno i vremenski da sa njima ostanu u kontinuiranom kontaktu. Takođe, država nije prepoznala potrebu za programima koji bi porodicama mentalno ometenih osoba pružili podršku za uspostavljanje i očuvanje kvalitetnog odnosa. O garancijama prava ove populacije, gotovo da je izlišno i govoriti. Deca i mladi sa mentalnim smetnjama podležu kategorizaciji koje se najčešće nikad ne oslobode. Dosta odraslih korisnika ima od detinjstva kategoriju ometenosti, odnosno, naknadnu psihijatrijsku dijagnozu koja ih prati doživotno. Pri tom, veliki broj odraslih ima i oduzetu poslovnu sposobnost čiju reviziju, takođe, niko nikada nije tražio. U ustanovama se nalazi značajan broj korisnika za koje i osoblje smatra da su neosnovano kategorisani, i koji bi mogli samostalno da funkcionišu ukoliko bi imali podršku zajednice. S obzirom da kategorisanje osobe vodi uskraćivanju i ograničavanju mnogih ljudskih prava (na obrazovanje, zapošljavanje, učešće u javnom životu itd), nema sumnje da su korisnici ovih socijalnih ustanova (uz „pacijente“ specijalnih psihijatrijskih bolnica) najugroženija kategorija stanovništva.

Iako izveštaj navodi gotovo nepromenjenu sliku i situaciju u ustanovama socijalne zaštite od one predstavljene u izveštaju „Mučenje kao lečenje – segregacija i zloupotreba dece i odraslih sa invaliditetom u Srbiji“ koji je 2007. godine objavio Mental Disability Rights International, ovaj izveštaj nije privukao pažnju stručne i šire javnosti. Objavljivanje izveštaja nije adekvatno praćeno u medijima, a izostale su i reakcije stručnjaka i donosioca odluka na sveprisutno kršenje prava dece i odraslih sa invaliditetom u domovima za dugotrajan smeštaj.

Položaj majki

Iz dugogodišnjeg iskustva koje IZI VelikiMali ima u pružanju podrške deci sa smetnjama u razvoju i njihovim porodicama, možemo da kažemo da nam se najčešće (preko 90% slučajeva) za pomoć i podršku obraćaju majke. Ovo naravno ne znači da nema podrške drugih članova/ca

Inicijativa za Inkluziju «VelikiMali» Pančevo

Žarka Zrenjanina 10, 26000 Pančevo

Tel/fax: 013 344 141

mob.tel: 062/755 127

E-mail: office@velikimali.org

Website: www.velikimali.org

porodice, ali su majke uglavnom te koje ostvare prvi kontakt sa nama, one ne rade ili ostavljaju poslove koje su radile kako bi mogle deci da obezbede podršku koja im je potrebna, one vode decu na komisiju i ostale preglede, uključuju se u obrazovanje dece na rane načine – dovode decu u školu, čekaju ih dok se nastava ne završi, pružaju asistenciju kada je potrebna (i kada je moguća) i slično. Tokom 2009. godine dve porodice su nam se obratile sa istim pitanjem – da li postoji neka naknada za majke koje nisu radile u momentu kada su rodile dete sa smetnjama u razvoju, a koje sada ne mogu da se zaposle jer su one, u nedostatku adekvatne društvene podrške, te koje obezbeđuju svojoj deci pojačanu brigu i svakodnevnu podršku. Odgovor je nažalost negativan, ne postoji nikakva naknada za nezaposlene majke. Problem se dodatno usložnjava ukoliko se radi o samohranim majkama. Ovo je još jedan od razloga zbog kojih je potrebno uspostaviti i dosledno primenjivati princip socijalne inkluzije. Omogućavanjem sistemske podrške deci sa smetnjama u razvoju od najranijeg uzrasta – uključivanjem u redovne vrtiće, a kasnije škole, bi se olakšalo porodicama dece sa smetnjama u razvoju. Majke bi tada bile u poziciji da imaju više vremena i da mogu da se zaposle, što bi s druge strane olakšalo finansijsku situaciju porodice.

Ratifikacija Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom

Generalna skupština UN je usvojila Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom i Opcioni protokol uz Konvenciju 13. decembra 2006. godine. Srbija je bila jedna od prvih potpisnica ove Konvencije, a ratifikovala je 29. maja 2009. godine.¹¹

Usvajanje Konvencije¹² i uspostavljanje novog mehanizma zaštite ljudskih prava bi trebalo da u velikoj meri poboljša zaštitu prava osoba sa invaliditetom. U Konvenciji su sadržana sva prava koja osoba sa invaliditetom treba da uživa, kao i obaveze država i ostalih društvenih aktera u cilju ostvarivanja ovih prava.

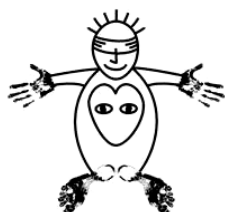
Osnovni principi, odnosno, opšta načela koja su proklamovana u Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom predstavljaju smernice državama kako da tumače i kako da primenjuju Konvenciju. To su¹³: poštovanje urođenog dostojanstva, individualna samostalnost uključujući slobodu vlastitog izbora i nezavisnost osoba; zabrana diskriminacije; puno i efikasno učešće i uključivanje u društvo; uvažavanje razlika i prihvatanje osoba sa invaliditetom kao dela ljudske raznolikosti i čovečanstva; jednake mogućnosti; dostupnost; ravnopravnost žena i muškaraca i uvažavanje razvojnih sposobnosti dece sa invaliditetom kao i poštovanje prava dece sa invaliditetom na očuvanje svog identiteta.

Konvencija je sveobuhvatna, promoviše i štiti ljudska prava osoba sa invaliditetom u ekonomskom, društvenom, političkom, pravnom i kulturnom životu, poziva na zabranu diskriminacije i jednakost uvek, svuda i za svaku osobu.

¹¹ Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori, br. 42/2009 od 29. maja 2009. godine

¹² UN Enable, <http://www.un.org/disabilities/>, pristupljeno 14. novembra 2009. godine - do sada je Konvenciju potpisalo 143 države, a ratifikovalo 72, dok je Opcioni protokol potpisalo 87 i ratifikovalo 45 država

¹³ Član 3. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom

Inicijativa za Inkluziju «VelikiMali» Pančevo

Žarka Zrenjanina 10, 26000 Pančevo

Tel/fax: 013 344 141

mob.tel: 062/755 127

E-mail: office@velikimali.org

Website: www.velikimali.org

Konvencijom nije uspostavljeno ni jedno novo pravo¹⁴, odnosno, sva prava koja garantuje Konvencija su i ranije bila sastavni deo drugih međunarodnih dokumenata. Novina je to što je akcenat stavljen na aktivnosti koje države moraju da preduzmu kako bi se osiguralo da osobe sa invaliditetom i u praksi mogu da uživaju sva prava koja su im garantovana. U Konvenciji je naznačeno da su neke osobe izložene diskriminaciji ne samo zbog invaliditeta, već zbog njihovog pola, starosnog doba, nacionalne pripadnosti i sl. Zbog toga postoje posebni članovi konvencije koji se odnose na žene sa invaliditetom i na decu sa invaliditetom, koji su često izloženi dvostrukoj, trostrukoj ili višestrukoj diskriminaciji. Da bi osobe sa invaliditetom mogle da uživaju svoja prava na jednakoj osnovi kao i ostali, Konvencija predviđa da države treba da obezbede odgovarajuće okruženje za život ovih osoba.

Za potrebe ovogodišnjeg izveštaja o diskriminaciji u Srbiji smatramo da je važno da skrenemo pažnju na jedno od prava koje je garantovano Konvencijom - ravnopravnost pred zakonom (uključujući i poslovnu sposobnost¹⁵). Naizgled se radi o odredbi koja se podrazumeva, ravnopravnost svih ljudi pred zakonom je kod nas odavno proklamovana i deluje kao da nije ni morala posebna odredba Konvencije da se time bavi. Međutim, **mnogim osobama sa invaliditetom je oduzeta poslovna sposobnost, te one nisu ravnopravne sa ostalima ni u svakodnevnom životu ni pred zakonom.** Poslovna sposobnost ima veliki značaj u životu svake osobe, iako vrlo često toga nismo ni svesni. To je sposobnost samostalnog odlučivanja o pravima i obavezama, odnosno, sposobnost da sopstvenim izjavama volje preduzimamo određena prava, prihvatamo određene obaveze, ulazimo u različite pravne odnose. Ustav propisuje da se ova sposobnost stiče punoletstvom¹⁶. Međutim, pozitivno zakonodavstvo Srbije predviđa i neke izuzetke. Punoletna osoba može biti potpuno lišena poslovne sposobnosti ako ima mentalne ili intelektualne smetnje usled kojih je „nesposobna za normalno

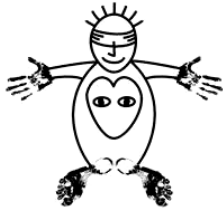
rasuđivanje“ i nije u stanju da se stara o zaštiti svojih prava i interesa. Pored ovoga, predviđeno je i delimično lišavanje poslovne sposobnosti – ukoliko punoletna osoba ima smetnje mentalnog zdravlja ili intelektualne smetnje i svojim postupcima neposredno ugrožava sopstvena prava i interese ili prava i interese drugih osoba. Nesposobnost punoletne osobe da shvati značaj svojih postupaka nije jedan od uslova za delimično lišavanje poslovne sposobnosti.

Lica lišena poslovne sposobnosti se stavljaju pod starateljstvo.¹⁷

¹⁴ Eksplicitno su garantovana sledeća prava: jednakost i zabrana diskriminacije; pravo na život, slobodu i bezbednost ličnosti; ravnopravnost pred zakonom (uključujući i poslovnu sposobnost); zabrana zlostavljanja (torture) i drugih okrutnih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja; zabrana eksploatacije, nasilja i zloupotrebe; zaštita integriteta ličnosti (fizičkog i mentalnog); sloboda kretanja i državljanstvo; pravo na samostalan život i uključivanje u zajednicu; sloboda izražavanja i mišljenja i pristup informacijama; poštovanje privatnosti; poštovanje doma i porodice; pravo na obrazovanje; pravo na zdravlje (standard zdravstvenih usluga); pravo na rad i zapošljavanje; pravo na odgovarajući životni standard i socijalnu zaštitu; učešće u političkom i javnom životu i učešće u kulturnom životu, rekreaciji, aktivnostima u slobodno vreme i sportu.

¹⁵ U prevodu na srpski jezik Konvencije je korišćen bukvalni prevod „legal capacity“ – pravni kapacitet, ali se stručna javnost složila da je u stvari ispravan termin „poslovna sposobnost“, imajući u vidu smisao odredbe i pozitivno zakonodavstvo Srbije

¹⁶ Ustav Republike Srbije, član 37. stav 2. „Lice punoletstvom stiče sposobnost da samostalno odlučuje o svojim pravima i obavezama. Punoletstvo nastupa sa navršениh 18 godina.“

Inicijativa za Inkluziju «VelikiMali» Pančevo

Žarka Zrenjanina 10, 26000 Pančevo

Tel/fax: 013 344 141

mob.tel: 062/755 127

E-mail: office@velikimali.org

Website: www.velikimali.org

Značajno je napomenuti da je delimično lišavanje poslovne sposobnosti vrlo retko u Srbiji, iako ga zakon predviđa, a da je pravilo da se osobe potpuno lišavaju poslovne sposobnosti – što je u suprotnosti sa modernim zakonodavnim rešenjima u svetu, kao i sa UN konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom.

Odluka kojom se nekome oduzima poslovna sposobnost ima dalekosežne praktične, pravne, društvene i psihičke posledice. Osoba kojoj je oduzeta poslovna sposobnost više ne može da donosi odluke u svoje ime, već će neko drugi odlučivati za nju, na bazi pretpostavke da staratelj/ka zna šta je u najboljem interesu te osobe. Osobe lišene poslovne sposobnosti gube politička prava, uključujući i pravo glasa, a takođe i parničnu sposobnost. Ove osobe ne mogu da se zaposle, gube pravo na rad. U slučaju delimičnog lišavanja poslovne sposobnosti mogu da zaključe ugovor o radu uz pristanak staratelja/ke i odobrenje organa starateljstva, ali kao što je već napomenuto – ovo je vrlo retko u Srbiji. Osobe lišene poslovne sposobnosti gube većinu imovinskih prava, osim kada su u pitanju stvari manje vrednosti – upravo ovde se otvara mogućnost, a u praksi se često i dešava, da dođe do zloupotreba imovine osoba pod starateljstvom. Takođe, nemaju pravo na brak, zasnivanje porodice i izbor mesta stanovanja. Lišene su prava na učlanjenje u udruženja i političke partije. Nemaju pravo da sačine testament. Osoba lišena poslovne sposobnosti može biti doživotno smeštena u ustanovu socijalne zaštite bez svoje saglasnosti i bez mogućnosti žalbe. S druge strane, ove osobe nisu prihvaćene u društvu, vrlo često su izložene visokom stepenu stigmatizacije.

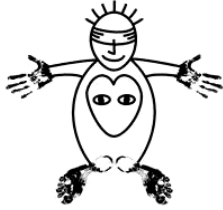
Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom prepoznaje pitanje ravnopravnosti pred zakonom i poslovne sposobnosti kao vrlo važno pitanje, propisuje da se poslovna sposobnost ne može ograničiti ili oduzeti samo na osnovu nečijeg invaliditeta.

Član 12. Konvencije propisuje:

- Države strane ugovornice ponovo potvrđuju da osobe sa invaliditetom imaju pravo da svuda budu priznate pred zakonom, kao i druga lica.
- Države strane ugovornice priznaju da osobe sa invaliditetom ostvaruju svoj pravni kapacitet¹⁸ ravnopravno sa drugima u svim aspektima života.
- Države strane ugovornice će preduzeti odgovarajuće mere kako bi osobama sa invaliditetom omogućile dostupnost pomoći koja im može biti potrebna u ostvarivanju njihovog pravnog kapaciteta.
- Države strane ugovornice će obezbediti da se svim merama koje se odnose na ostvarivanje pravnog kapaciteta pruže odgovarajuće i efikasne garancije radi sprečavanja zloupotrebe shodno međunarodnom pravu koje se odnosi na ljudska prava. Takve garancije obezbediće da se merama koje se odnose na ostvarivanje pravnog kapaciteta poštuju prava, volja i prioriteti odnosne osobe, kao i da ne dođe do sukoba interesa i neprimerenog uticaja, da budu proporcionalne i prilagođene okolnostima odnosne osobe, u najkraćem mogućem trajanju i da podležu redovnom preispitivanju nadležnog

¹⁷ Staralac/teljka lica koje je potpuno lišeno poslovne sposobnosti ima dužnosti i prava staraoca/teljke mlađeg maloletnika/ce, a staralac/teljka lica koje je delimično lišeno poslovne sposobnosti dužnosti i prava staraoca/teljke maloletnog lica koje je napunilo četrnaeset godina.

¹⁸ Već je napomenuto ranije u tekstu da je u pitanju „poslovna sposobnost“.

Inicijativa za Inkluziju «VelikiMali» Pančevo

Žarka Zrenjanina 10, 26000 Pančevo

Tel/fax: 013 344 141

mob.tel: 062/755 127

E-mail: office@velikimali.org

Website: www.velikimali.org

nezavisnog i nepristrasnog organa ili sudskog tela. Garancije će biti proporcionalne stepenu u kojem takve mere utiču na prava i interese osobe na koju se odnose.

- U zavisnosti od odredaba ovog člana države strane ugovornice će preduzeti sve odgovarajuće i efikasne mere kako bi se osobama sa invaliditetom obezbedila jednaka prava da budu vlasnici imovine ili da je nasleđuju, da kontrolišu svoje finansije i da imaju ravnopravan pristup bankarskim kreditima, hipotekarnim zajmovima i drugim oblicima finansijskog kreditiranja, kao i da osobe sa invaliditetom ne budu lišene svoje imovine nečijom samovoljom.

Odredbe ovog člana Konvencije su inovativne i na neki način revolucionarne po pitanju poboljšanja položaja osoba sa invaliditetom u društvu. Srpsko zakonodavstvo sadrži zastarele odredbe i rešenja po pitanju poslovne sposobnosti i potrebno je da se izvrši sveobuhvatna reforma kojom bi se usaglasilo sa odredbama i obavezama preuzetim Konvencijom.